

Η ενότητα της γνώσης και τα όρια της θεωρίας της συνεξέλιξης Μερικές παρατηρήσεις γύρω από ζητήματα κοινωνιολογίας της γνώσης

Νίκος Ναγόπουλος*

Περίληψη

Η εργασία εξετάζει μεθοδολογικά ζητήματα αναφορικά με την προσέγγιση μορφών του εμπειρικού κόσμου και επιχειρεί να αποσαφηνίσει το εννοιολογικό πλαίσιο, εντός του οποίου τα κοινωνικά φαινόμενα αναλύονται ως αντικείμενα προσπτά στην επιστημονική γνώση. Ως εκ τούτου προσεγγίζει από κριτική άποψη τόσο τις απόπειρες μιας αδιαμεσολάβητης θεμελίωσης της κοινωνικής επιστήμης πάνω στις φυσικές πραγματικότητες της ανθρώπινης βιολογίας και ψυχολογίας, όσο και τις θέσεις που υποστηρίζουν ότι μια συνειδητή και αναγκαία απόπειρα ερμηνείας και κατανόησης των ιστορικά διαμορφωμένων προτύπων κοινωνικής δραστηριότητας και δημιουργίας επιτυγχάνεται μόνον με την απομάκρυνση από τις αρχές της ανθρώπινης φύσης. Στο επίκεντρο αυτής της προβληματικής εξετάζονται οι σύγχρονες αποδόσεις των ενωτικών θεωριών, οι οποίες στηρίζονται σε μια εννοιολογική ταύτιση όρων του *common sense* με αντίστοιχους της ανθρώπινης φυσιολογίας καθώς και οι δυϊστικές θεωρίες που οδηγούν συχνά σε υπερβατολογικές αναζητήσεις και οντολογικές διακρίσεις.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία εξετάζει από κριτική άποψη τόσο τις απόπειρες μιας αδιαμεσολάβητης θεμελίωσης της κοινωνικής επιστή-

* Διδάσκων στο τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

μης πάνω στις φυσικές πραγματικότητες της ανθρώπινης βιολογίας και ψυχολογίας, όσο και τις θέσεις που υποστηρίζουν ότι μια συνειδητή και αναγκαία απόπειρα ερμηνείας και κατανόησης των ιστορικά διαμορφωμένων προτύπων κοινωνικής δραστηριότητας και δημιουργίας επιτυγχάνεται μόνον με την απομάκρυνση από τις αρχές της ανθρώπινης φύσης.

Τα ζητήματα αυτά βρίσκονται επί μακρόν στο επίκεντρο των διαφορετικών επιστημονικών προσεγγίσεων σχετικά με την εξήγηση των φαινομένων του κοινωνικού κόσμου. Από τον παραπάνω προβληματισμό προέκυψε, εσφαλμένα κατά την κρίση μου, μια αγεφύρωτη μεθοδολογική διάκριση. Ο ένας πόλος αντιπροσωπεύεται από την κατανοητική-ερμηνευτική σχολή σκέψης, που διερευνά τις μορφές κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και τα επικοινωνιακά-συμβολικά υποδείγματα στην κοινωνική ιστορία των πολιτισμών αναζητώντας τα ιδιαίτερα κοινωνικά νοήματα που αυτά εκπέμπουν. Ο άλλος πόλος εκπροσωπείται από θεωρίες που προκηρύσσουν την ενότητα της γνώσης και των επιστημών μέσα από την υπαγωγή μορφών κοινωνικών πράξεων και στοιχείων πολιτισμικής ποικιλότητας στους κανόνες της νευροφυσιολογίας και της βιολογίας¹.

Οι ενωτικές θεωρίες στηρίζονται συνήθως σε μια εννοιολογική ταύτιση όρων του *common sense* με αντίστοιχους της ανθρώπινης φυσιολογίας, ενώ οι δυϊστικές σε υπερβατολογικού κυρίως χαρακτήρα επιχειρήματα, και οντολογικές διακρίσεις. Η σύγχυση αυτή, η οποία οδηγεί τελικά τις κοινωνικές επιστήμες σε μεθοδολογικά αδιέξοδα, οφείλεται, όπως θα υποστηρίξω στη μελέτη αυτή, σε αδόκιμες ή ασαφείς τυπολογίες, προϊόν μιας επεκτατικής, φυσικοεπιστημονικού τύπου, αιτιακής σύνδεσης, ή μιας εμμονής σε δυϊστικά σχήματα, που ελάχιστα συμβάλλουν στην ορθολογική συγκρότηση της κοινωνικής επιστήμης.

Καταρχάς, η κοινωνική ερμηνευτική επιστήμη εστιάζει το ενδιαφέρον της στη λογική κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων και όχι στα φυσικά θεμέλια του ανθρώπινου οργανισμού. Κατά τον ίδιο τρόπο πράττει και η δημώδης ψυχολογία (*folk psychology*), το ερευνητικό ενδιαφέρον της οποίας επικεντρώνεται στην αντίληψη της κοινής λογικής και στη χρήση εννοιών σύμφωνα με ένα θεμελιωμένο στην καθημερινή γλώσσα λεξιλόγιο ψυχολογικών όρων. Στις ερμηνείες μιας τέτοιας μεθοδολογικής σχέσης παρεισφύρουσιν άπειρες *ceteris paribus* προϋποθέσεις και ποικίλα επικοινωνιακά δίκτυα, που όχι μόνο διαψεύδουν μια κοινωνική νομοτέλεια αντίστοιχη της φυσικής, αλλά και αμφισβητούν τη νοηματική επάρκεια μιας εξήγησης και πρόβλεψης μορφών ανθρώπινης δράσης, σύμ-

φωνα με την ακριβολογική και συστηματική φυσιοκρατική αντίληψη της επιστημονικής μεθοδολογίας.

Η λογική απόδοση του περιεχομένου των προθέσεων, των πεποιθήσεων και των διανοητικών στάσεων, καθώς και η μετουσίωσή τους σε μορφές κοινωνικού πράττειν δεν αναζητά άμεσα εξηγήσεις υπό τη μορφή εκδηλώσεων μιας συμπεριφοράς οργανισμών, όπως αυτό επιτυγχάνεται σύμφωνα με τους κανόνες της φυσιολογίας και της εμπειρικής ψυχολογίας. Εδώ το ενδιαφέρον στρέφεται στην κατανόηση και την ερμηνεία *common sense* εννοιών, δηλαδή αυτών που εκδηλώνονται με αναφορά στα χωροχρονικά περιβάλλοντα της κοινωνικής και πολιτισμικής σημαντικότητας². Επιπλέον, η μεταφορά του προβλήματος στην εννοιολογική ανάλυση καταστάσεων διατυπωμένων σε μία καθημερινή γλώσσα θα παρείχε μεγαλύτερη σαφήνεια, αλλά και πραγματιστικό κύρος στη διερεύνηση παραγόντων που σχετίζονται με κατανοητές πτυχές του κοινωνικού πράττειν.

Στον αντίποδα μιας πολιτισμικά σχετικοποιημένης, μη αναγώγιμης στη φυσιολογία και εξηγητικά αμφιβόλου εγκυρότητας ερμηνευτικής επιστήμης της ψυχολογίας ή της κοινωνιολογίας προτάσσεται το κεντρικό επιχείρημα ότι, εφόσον πίσω από μορφές ανθρωπίνων πράξεων αποκαλύπτονται συμβάντα φυσικής αιτιότητας γιατί να υπάρχει δισταγμός σχετικά με την ενοποίηση της γνώσης; Γιατί να εμμένουμε στη θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα στη φυσική και την ανθρωπινή ιστορία;

Όμως, στην περίπτωση αυτή οι κοινωνικές πράξεις φαίνεται να ταυτίζονται απλά με κάποιες μυϊκές κινήσεις, οι οποίες, είτε αποτελούν πραγματώσεις ανακλαστικών διαθέσεων προς το περιβάλλον, άρα εξηγούνται εκτός του *common sense* και σύμφωνα με τις συμπεριφοριστικές πρακτικές, είτε υποκινούνται από συγκεκριμένα ενεργήματα του εγκεφάλου ως εσωτερικές διανοητικές καταστάσεις του νευρικού συστήματος, όπως υποστηρίζουν οι γνωσιακές επιστήμες.

Εννοιακή σκέψη και έλλογος σχεδιασμός

Για τη συμπεριφοριστική εμπειρική ψυχολογία, για την οποία, εκτός από την πρόβλεψη της ανθρωπίνης συμπεριφοράς, δηλαδή ενός πλέγματος αντιδράσεων που ανταποκρίνονται μέσω μιας αιτιακής σχέσης σε εξωτερικά ερεθίσματα, δεν υφίσταται θέμα ξε-

χωριστής ανάλυσης των διανοητικών φαινομένων, ούτε υπάρχει θέση για την υποκειμενική εμπειρία της σκέψης ή του συναισθήματος³. Αγνοώντας την ύπαρξη εγγενών νοητικών καταστάσεων, ο συμπεριφορισμός ταυτίζει π.χ την αίσθηση του πόνου με την τάση ή τη συμπεριφορική αντίδραση στον πόνο, χωρίς να εξετάζει, εάν τελικά είναι οι ίδιες οι εσωτερικές καταστάσεις που χαρακτηρίζουν το αίσθημα του πόνου αυτές που προκαλούν (verursachen) την εκδήλωση μιας συμπεριφοράς. Κατά τον ίδιο τρόπο αποκλείει τη δυνατότητα πρόκλησης μιας συμπεριφοράς βάσει πεποιθήσεων και επιθυμιών, διότι περιορίζει την ψυχολογία στη μελέτη παρατηρούμενων φαινομένων, εν προκειμένω, στα παρατηρούμενα εξωτερικά γνωρίσματα της συμπεριφοράς. Χαρακτηριστικά είναι στο σημείο αυτό τα παραδείγματα του H. Putnam⁴, σχετικά με έναν ηθοποιό, ο οποίος μπορεί και υποδύεται άριστα κάποιον που αισθάνεται πόνους, χωρίς φυσικά η εκδηλωμένη συμπεριφορά να αποκαλύπτει τις πραγματικές νοητικές καταστάσεις, όπως και κάποιο άτομο με «σπαρτιατική» αντοχή, στο οποίο να προκαλούνται αισθήματα πόνου, ενώ το ίδιο να μην παρουσιάζει την παραμικρή ένδειξη ότι πονά.

Ο μηχανιστικός αναγωγισμός της εννοιακής σκέψης στην αισθητηριακή φυσιολογία, έτσι όπως κυριαρχεί στα συμπεριφοριστικά εξηγητικά (erklärende) σχήματα, αποδεικνύεται επιστημονικά και τυπολογικά ανεπαρκής, δεδομένου ότι παρακάμπτει, ή υποβαθμίζει συνειδητά τις πολύπλοκες ποιοτικές και εσωτερικές διεργασίες που επιτελούνται στον εγκέφαλο. Οδηγεί επίσης σε μονομερείς μεθοδολογικές προτάσεις, που αδυνατούν να συλλάβουν κατανοητικά (deutend) τις ποιοτικά διαφοροποιημένες μορφές της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ως εκ τούτου, ο αναγωγισμός του συμπεριφοριστικού υποδείγματος συνίσταται στην πλήρη αφομοίωση της κοινωνικής πράξης στην έννοια της συμπεριφοράς, καθώς και της ερμηνευτικής κατανόησης στην αιτιακή εξήγηση.

Υπερβαίνοντας τα αδιέξοδα του συμπεριφορισμού αγγίζουμε το πρόβλημα σχετικά με το εάν τα στοιχεία που υποκινούν τον πράττοντα, όπως οι λόγοι, τα κίνητρα και οι διαθέσεις να πραγματοποιήσει συγκεκριμένες ορθολογικές δραστηριότητες, θα μπορούσαν να αποτελέσουν τα αίτια της δράσης. Διανοητικές διεργασίες θα μπορούσαν δηλαδή να εκληφθούν ως ειδικές μορφές αιτιακών, εν τούτοις μη νομολογικών, εξηγήσεων⁵. Μια θεώρηση προθετικής, ή νοητικής αιτιότητας συμφιλιώνεται τόσο με τα λογικά χαρακτηριστικά των common sense εξηγητικών τύπων, όσο και με τον αναγωγικό χαρακτήρα των φυσικαλιστικών εξηγήσεων⁶.

Στην ίδια κατεύθυνση, αλλά κάτω από την ισχύ μιας νομολογικής παραμέτρου, οι υπό τη μορφή επικαλυπτόντων νόμων (Covering Laws)⁷ προτεινόμενες γενικευτικές υποθέσεις προκρίνουν έναν εκλεπτισμένο αναγωγισμό, αφού περιορίζουν αισθητά τις δυνατότητες διερεύνησης του ανθρώπινου νοηματικού πράττειν. Εξετάζουν δηλαδή μόνο τα στοιχεία εκείνα που εντάσσονται σε ένα προσδιορισμένο σύστημα ορθολογικότητας (Ratio nalita ets system) και τα οποία συνιστούν τις μόνες κοινωνικά έγκυρες και έλλογες αποφάσεις, επιβεβαιώνοντας έτσι το ιδεοτυπικό αντικειμενικό αξίωμα της επιστημονικής ορθολογικότητας.

Πέραν όμως των διαφοροποιήσεων αυτών, κοινή είναι η άποψη ότι η εξήγηση θα πρέπει να αναφέρεται στις υποκειμενικές, βιωματικές εμπειρίες του πράττοντος, αλλά και στην αποκάλυψη του σχεδιασμού της πράξης, σε μια ανεξάρτητη από τις δυνατότητες της αναγωγής σχέση. Π.χ. ο πόνος δεν είναι εμπειρία του κυττάρου, αλλά του υποκειμένου που τον υφίσταται. Κατά τον ίδιο τρόπο μία κοινωνική πράξη δεν αποτελεί απλά μία σύσπαση μυών, ούτε βέβαια μπορεί να εξηγηθεί και να ερμηνευθεί ως τέτοια, αλλά κυρίως ως εκτέλεση ενός σχεδίου, το οποίο χαρακτηρίζει ακόμα και μια παθητική ενσυνείδητη στάση⁸. Ταυτόχρονη συμφωνία υπάρχει και στη θεώρηση ότι ο πράττων είναι ένα ελεύθερο στις αποφάσεις του άτομο και δεν υπόκειται στους καταναγκασμούς μιας μηχανιστικής αιτιοκρατίας, αφού οι ανθρώπινες πράξεις διαδραματίζονται σε κοινωνικούς κόσμους και μόνο μέσα σε αυτούς κατανοούνται τα νοήματά τους⁹.

Πάντως, με την αποδοχή των ενσυνείδητων, αλλά μη αναγωγικών (τουλάχιστον σύμφωνα με τους καθιερωμένους όρους αναγωγής) νοητικών καταστάσεων ως ανωτέρων χαρακτηριστικών του εγκεφάλου, ξεπερνιέται τόσο ο καρτεσιανός δυϊσμός, με την αντιδιαστολή του νοητικού στο φυσικό κόσμο, όσο και ο μη αναστοχαστικός αναγωγισμός.

Η τελευταία αυτή θέση, που εκβάλλει σε μία μη νομολογική, πραξιολογική αιτιοκρατία, φιλοδοξεί να καλύψει το κενό ανάμεσα στο ορθολογικό, αποβλεπτικό και θεμελιωμένο σε κίνητρα πράττειν και στις σωματικές κινήσεις που προϋποθέτουν ενστικτώδεις, αιτιακού χαρακτήρα αποκρίσεις. Διανοητικά φαινόμενα, αντιλήψεις, ενθυμήσεις, αποφάσεις και πράξεις φαίνεται λοιπόν να διαφεύγουν από το νομολογικό δίκτυο της φυσικαλιστικής εξήγησης, ενώ διερευνάται κατά πόσο μπορούν να αποδράσουν από το αντίστοιχο νομολογικό υπόδειγμα μιας ορθολογικής εξήγησης¹⁰.

Πώς συνδέεται όμως ο παραπάνω ισχυρισμός με τον πραγματι-

κό αιτιακό ρόλο που διαδραματίζουν τα διανοητικά φαινόμενα στο φυσικαλιστικό κόσμο; Μια τέτοια θεώρηση φαίνεται να αναιρεί τη λογική ασυμμετρία ανάμεσα σε νοητικούς σχεδιασμούς και ενεργημάτων της φυσιολογίας, αφού αποδέχεται ότι οι διανοητικές καταστάσεις είναι λογικά επιγενόμενες ή αναδυόμενες εγκεφαλικών διεργασιών. Η λογική συνάφεια δεν συνεπάγεται και την απόλυτη ταύτιση ανάμεσα σε ψυχονοητικά φαινόμενα και ενεργήματα της φυσιολογίας, διότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι δύο καταστάσεις, που παρουσιάζουν τα ίδια φυσικαλιστικά γνωρίσματα, δεν μπορούν να διαφοροποιούνται ως προς τα αντίστοιχα διανοητικά. Ή ότι μία ανθρώπινη κατάσταση δεν μπορεί να τροποποιείται ως προς ένα διανοητικό της γνώρισμα χωρίς να υπάρξει μία μεταβολή φυσιολογικής τάξεως. Κάτι τέτοιο γνωρίζουμε βέβαια ότι δεν ισχύει. Όπως επίσης δεν ισχύει ότι οι φυσικές διεργασίες μπορούν με μηχανικό τρόπο να μετουσιωθούν σε συνειδητή εμπειρία.

Η διάκριση μεταξύ φυσικών ή σωματικών φαινομένων (π.χ. μυσικές κινήσεις) από τις διανοητικές, πνευματικές ή ψυχικές διεργασίες (σκέψεις, κίνητρα, επιθυμίες, αισθήματα κ.λπ.), όπως π.χ. εκφράζεται, σε ένα άλλο επίπεδο με τη διάκριση μεταξύ συμπεριφοράς και πράξης, θέτει το ερώτημα περί αποδοχής του δυϊστικού μοντέλου, δηλαδή ότι τα διανοητικά και φυσικά φαινόμενα αλληλοαποκλείονται. Όμως και αυτή η άποψη είναι λανθασμένη, διότι επιτρέπει την αποδοχή ενός φαντάσματος στη μηχανική δομή¹¹ του οργανισμού (παραμηχανική), ενός πνεύματος ανεξάρτητου από την ανθρώπινη υλική φύση. Αγνοείται επίσης το γεγονός ότι οι ιδιότητες των διανοητικών διεργασιών είναι οντολογικά ουδέτερες. Μπορούμε να παραπέμψουμε εδώ στη σύγχρονη αναλυτική φιλοσοφία, η οποία, ορθά κατά την κρίση μας, επικρίνει τον καρτεσιανό δυϊσμό, ο οποίος αντιδιαστέλλει τα υλικά στοιχεία προς τα πνευματικά και τα νοητικά, αλλά και την καρτεσιανή έννοια του φυσικού.

Βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι η οριστική, ή μερική απόρριψη του συμπεριφοριστικού υποδείγματος ως μεθοδολογικού προτύπου για τις κοινωνικές επιστήμες, αλλά και της επέκτασης της φυσικοεπιστημονικής εξήγησης σε όλες τις μορφές κοινωνικού πράττειν δεν θα οδηγεί σε δογματικές διακρίσεις, ή σε υπερβατολογικές θεωρήσεις, οι οποίες απομακρύνονται από τη θεμελίωση των επιστημών αυτών σε μια αντικειμενική ορθολογική βάση. Αντίθετα μάλιστα. Με την απομάκρυνση από καθαρές φυσικοεπιστημονικές εξηγήσεις διανοίγονται οι προοπτικές για μια κοινωνική επιστήμη της ορθολογικότητας των κοινωνικών πράξεων.

Παράλληλα, αναδεικνύοντας την κοινωνική σημαντικότητα της κατανοητικής μεθόδου για τις ανθρώπινες πράξεις δε θα πρέπει να αγνοείται και η πρωταρχική φυσική βάση των πράξεων, η οποία ωστόσο αδυνατεί να τις δικαιολογήσει, περιοριζόμενη στην εννοιολογική ταυτότητα της συμπεριφοράς και στα επιστημονικά εξηγητικά σχήματα της φυσιολογίας των οργανισμών.

Εξήγηση μέσω γλωσσικής ανάλυσης

Το πρόβλημα της ενότητας της γνώσης αντιμετωπίστηκε στην αναλυτική παράδοση ως γλωσσικό πρόβλημα, αφού επικεντρώνεται στη γλωσσική διατύπωση των διανοητικών καταστάσεων. Ήδη, με το λογικό θετικισμό και με την αλλαγή παραδείγματος από την οντολογία στην εννοιολογική ανάλυση (conceptual analysis) επιχειρήθηκε η μετάθεση του μεθοδολογικού προβλήματος, από την αναφορά σε γεγονότα της εμπειρίας στη διατύπωση προτάσεων γύρω από φαινόμενα. Επιχειρήθηκε επίσης η σύνδεση των γεγονότων με τη γλώσσα στην οποία περιγράφονται και απεδείχθη ως αδύνατη η καθαρή και εξωγλωσσική σύλληψή τους δια των δεδομένων των αισθήσεων, σύμφωνα, υποτίθεται, με μία πρωταρχική ικανότητα της άμεσης γνωριμίας¹².

Ο προσανατολισμός σε μια ορθολογική κριτική συζήτηση, που διενεργείται στη βάση των μεθόδων και των συμπερασμάτων της εμπειρικής έρευνας νομιμοποιεί μόνον δύο είδη προτάσεων: α) προτάσεις της Λογικής και των Μαθηματικών, που δεν έχουν εμπειρικό περιεχόμενο και αποτελούν τυπικές ταυτολογίες και β) προτάσεις που υπόκεινται σε επαληθευτικό εμπειρικό έλεγχο, ο οποίος διατηρεί την ισχύ του κριτηρίου νοήματος των προτάσεων αυτών.

Με τον τρόπο αυτό γίνεται σαφής η αντιπαράθεση προς τις ψευδοπροτάσεις της μεταφυσικής ενώ επισημαίνεται και η εσφαλμένη συντακτική δομή στην οποία διατυπώνονται. Οι επιστημονικές προτάσεις θα πρέπει να διατυπώνονται έτσι ώστε να ικανοποιούν τις αξιώσεις της λογικής και να μπορούν να υποβάλλονται σε αυστηρό εμπειρικό και επαληθευτικό έλεγχο. Ως εκ τούτου η εξέλιξη της επιστημονικής θεωρίας και η ενότητα της γνώσης μέσα από την κατασκευή ενός ενιαίου λογικού γλωσσικού συστήματος ως όλου συνδέεται με τις δυνατότητες της επαληθευτικής διαδικασίας.

Αξιοσημείωτη είναι πάντως η διαπίστωση, ότι οι νεότερες έ-

ρευνες γλωσσοαναλυτικού περιεχομένου στο πλαίσιο μιας conceptual analysis συντείνουν στην επικύρωση ενός γλωσσοαναλυτικού δυϊσμού (New Dualism), που πολλά από τα επιχειρήματά του προέρχονται από τον παραδοσιακό οντολογικό δυϊσμό. Σε κάθε περίπτωση πάντως ο νέος δυϊσμός παραπέμπει στο διαφορετικό σημασιολογικό περιεχόμενο των περιγραφών για τα διανοητικά και φυσικά φαινόμενα. Αν και δεν πρόκειται για μία αναφορά στην καρτεσιανή και γενικά στην παραδοσιακή διάκριση μεταξύ του κόσμου των φαινομένων και του κόσμου των νοουμένων, αλλά είναι ένας δυϊσμός ως προς τις περιγραφές και όχι ως προς τα ίδια τα φαινόμενα, το βασικό επιχείρημα παραμένει: οι αιτιακές εξηγήσεις σωματικών κινήσεων βάσει των κανόνων της φυσιολογίας διαφοροποιούνται από τις ανθρώπινες πράξεις που αποκαλύπτουν προθετικότητα και ορθολογικό σχεδιασμό στο πλαίσιο της ελεύθερης επιλογής κοινωνικών στόχων¹³. Κατά συνέπεια, η νοηματοδότηση και οι υποκειμενικές εμπειρίες δεν υπάγονται σε απλές φυσιολογικές διαδικασίες, ούτε καταδεικνύεται μία άμεση σημασιολογική συγγένεια ανάμεσα στις νοητικές καταστάσεις και στις απλές μορφές συμπεριφοράς.

Η λογικοαναλυτική αναθεώρηση της φιλοσοφίας του πνεύματος, αμφισβήτησε τόσο την ιδέα μιας μη αναγώγιμης υποκειμενικότητας (das Ich) όσο και την ύπαρξη των *πραγμάτων καθεαυτά* (*Dingen an Sich*), ανεξάρτητα από τις γλωσσικές περιγραφές που επιχειρούνται. «Εάν θεωρηθεί ότι η γλώσσα παραμορφώνει την πραγματικότητα τότε μόνο χωρίς λέξεις ο νους καταπιάνεται με τα πράγματα, όπως είναι πραγματικά, εάν μπορεί έστω και στο ελάχιστο. Αυτό σημαίνει να συλλάβουμε τη γλώσσα ως ένα αδρανές (αν και κατ' ανάγκην παραμορφωτικό) μέσο ανεξάρτητο από τα δρώντα υποκείμενα που το χρησιμοποιούν. Μία άποψη για τη γλώσσα που βεβαίως δεν μπορεί να υποστηριχθεί. Όμως, εάν ο νους μπορεί να σχετίζεται χωρίς παραποίηση με το πραγματικό, τότε ο νους ο ίδιος πρέπει να είναι χωρίς κατηγορίες και έννοιες»¹⁴.

Από τη θεωρία της ταύτισης στις γνωσιοεπιστήμες

Με τη γλωσσική ανάλυση προκύπτει συχνά ότι η προκείμενη διαφορετικότητα δύο φαινομένων μέσω της γλωσσικής περιγραφής τους δεν αποκλείει την πραγματική τους ταύτιση, αφού η ση-

μασία που τους αποδίδεται μπορεί να είναι η ίδια. Δεν είναι οι διαφορετικές περιγραφές που ορίζουν κατά αναγκαίο τρόπο την διαφορετικότητα των φαινομένων, αλλά η εμπειρική διαπίστωση ό-τι πρόκειται τελικά για ένα και το αυτό αντικείμενο¹⁵.

Μια ασφαλής αναφορική ταύτιση προσδιορίζει την πραγματική σύσταση των φυσικών ειδών, ανεξάρτητα από το πώς αυτά εγ-γράφονται και εντυπώνονται στη σκέψη μας μέσα από τη διάθλα-ση που προκαλούν υποκειμενικοί ή ψυχολογικοί παράγοντες. Αυ-τοί οι σταθεροί και αδιαφοροποίητοι όροι θα πρέπει να δηλώνουν με συνέπεια τα ίδια αντικείμενα σε όλους τους δυνατούς κό-σμους¹⁶. Οι ίδιοι μπορούν να διασφαλίσουν την εγκυρότητα του νοήματος, να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις για μια αιτιακή σύνδεση με τα αντικείμενα του κόσμου και να θεμελιώσουν μία α-ντικειμενική σχέση μεταξύ του γλωσσικού συστήματος και της πραγματικότητας. Μία θέση, που αντιπαράθεται στην εννοιολογι-κή ασυμμετρία, στην *παραδειγματική* ετερογένεια και ασυνέχεια, καθώς και στην αδυναμία μιας λογικής παραγωγικής σύγκρισης των θεωριών, έτσι όπως υπεδείχθη από τους ιστοριστές¹⁷.

Τα διανοητικά φαινόμενα για τους υποστηρικτές της θεωρίας της ταύτισης και της υλιστικής θεωρίας του πνεύματος¹⁸ δεν εί-ναι παρά μία ιδιαίτερη μορφή των φυσικών φαινομένων και η πρόκλησή τους κατανοείται ως μία περίπτωση φυσικής αιτιακής σύνδεσης, την οποία εξετάζει η νευροφυσιολογία. Παρά ταύτα η απόλυτη ψυχονητική ταύτιση μέσα από την ανακάλυψη ενός αυ-στηρού νομολογικού συστήματος ψυχοφυσικών συσχετισμών που να δικαιολογεί με ποιοτικούς όρους την εγκεφαλική αιτιολόγηση της νόησης δεν έχει ακόμα επιτευχθεί¹⁹.

Αν και οι εσωτερικές διανοητικές διεργασίες είναι υπεύθυνες για τις γνωστικές ικανότητες, ωστόσο, δεν αποτελούν εγγεγραμ-μένες πληροφορίες στον εγκέφαλο και ενσωματωμένες σε κωδι-κοποιημένα συστήματα. «Η διαδικασία "εγγραφής" σε έναν κώδι-κα σημαίνει επιλογή από ένα προϋπάρχον σύνολο εκείνων των συμβόλων που μεταδίδουν την απαιτούμενη πληροφορία, και επί-σης προϋποθέτει την ικανότητα ανασυνδυασμού των συμβόλων αυτών βάσει μιας γραμματικής, έτσι ώστε να αποκτήσουν νόημα. Πρέπει λοιπόν να διερευνήσουμε, εάν υπάρχουν στοιχεία που να μαρτυρούν την παρουσία στον εγκέφαλο τόσο αυτού του συνό-λου από σύμβολα, μεταξύ των οποίων γίνεται η επιλογή, όσο και της ικανότητας χρήσης τους»²⁰.

Μία προσομοίωση, παρά τις τεράστιες εργαστηριακές εξελί-ξεις, απέχει πάρα πολύ από το να προσεγγίσει, έστω και θεωρη-

τικά, τις νευροβιολογικές πτυχές ενός συστήματος που παράγει συνείδηση, αφού είναι γεγονός ότι οι περισσότερες γνώσεις μας προέρχονται από τη μελέτη αντανakλαστικών ενεργειών στις οποίες η πηγή του ερεθίσματος δε βρίσκεται στο εσωτερικό του οργανισμού, ως ενυπάρχουσα (immanent) δυναμική που σχεδιάζει και εφαρμόζει προγράμματα δράσης.

Είναι επίσης γεγονός ότι η τυπική σύνταξη μέσα από ένα ψηφιακό υπολογιστή δεν είναι επαρκής για την εκδήλωση ποιοτικών σημασιολογικών στοιχείων, αφού είναι δεδομένη η ποιοτική διαφορετικότητα της συνειδητότητας και της ένσκοπης διανοητικής δραστηριότητας από την τυπική σύνταξη ενός προγράμματος υπολογιστή και τη λειτουργική εκτέλεση εντολών. Πάντως, οι αποτυχημένες, ή οι ελλιπείς απόπειρες κατασκευής συστημάτων τεχνητής νοημοσύνης και πλήρους απόδοσης της συνείδησης και της βούλησης δεν αποτελούν, κατά τη γνώμη μας, τεκμήριο για την επαναφορά του οντολογικού διϊσμού. Αντίθετα, μπορούμε να υποστηρίξουμε τη φυσική ποιότητα των εγγενών λειτουργιών και να προσχωρήσουμε περισσότερο στη θέση περί ασθενούς τεχνητής νοημοσύνης, κατά την οποία ο υπολογιστής προσομοιώνει απόλυτα τις ανθρώπινες εγκεφαλικές διεργασίες, αδυνατεί όμως να προσομοιώσει εύπλαστες δομές συνειδητότητας και ελεύθερης επιλογής²¹.

Με την απόρριψη της παραμηχανικής του πνεύματος μπορούμε χωρίς ενδοιασμούς να δεχθούμε ότι οι συνειδητές εμπειρίες και οι νοητικές καταστάσεις δεν μπορούν να υπάρξουν ως αποσυνδεδεμένες από την υλική σύσταση του εγκεφάλου. Αυτό όμως δεν πιστοποιεί ότι οι εγγενείς λειτουργίες στο νευρικό σύστημα έχουν το χαρακτήρα των απλών και παθητικών αντιδραστών. Αντίθετα, και αυτό πιστοποιεί την ανάδειξη ποιοτικών συντελεστών στις εσωτερικές διεργασίες, εξυφαίνονται με περίπλοκο τρόπο, σχεδιασμένα προγράμματα δράσης σύμφωνα με αναπαραστάσεις και επιλεγμένους στόχους²².

Από τη μεριά τους οι γνωσιακές επιστήμες είναι οι σύγχρονοι εκφραστές της ενότητας των επιστημών, καθώς προσπαθούν να ερμηνεύσουν τη συνείδηση από τη μεριά της νευρολογίας. Οι προσπάθειες αυτές σκοπεύουν να αποκωδικοποιήσουν τη νοημοσύνη του συνόλου των φυσιολογικών και ψυχικών διεργασιών. Αντικείμενο εφαρμογής είναι η γνωσιοεπιστημονική οικοδόμηση μιας απόπειρας προσομοίωσης ψυχονοητικών ενεργημάτων σε λειτουργικά προγράμματα ηλεκτρονικών υπολογιστών εξομοιώνοντας το διανοητικό ψυχισμό με ένα σύστημα επεξεργασίας πλη-

ροφοριών. Το σημαντικό στο εγχείρημα αυτό είναι ότι από μια προτυποποίηση φυσιολογικής τάξεως, έτσι όπως αποτυπώνεται στο πλαίσιο της λειτουργίας των νευροδιαβιβαστών που μετασχηματίζουν τις νευρικές ώσεις σε χημικές ουσίες, το ενδιαφέρον πλέον εστιάζεται στη σύλληψη αποβλεπτικών καταστάσεων μέσα από μία προτυποποίηση ποιοτικής τάξεως διανοητικών καταστάσεων. «Από την προσομοίωση των βιολογικών οργανισμών αυτοοργάνωσης φτάνουμε στην προσομοίωση φαινομένων ψυχολογικής τάξης. Από τη φυσιολογία, δηλαδή τη μελέτη των κυττάρων και των συστατικών τους, φτάνουμε στο συλλογισμό. Από τη βιολογία του ανθρώπου, φθάνουμε στη λογική του *homo sapiens*»²³.

Σύμφωνα με την εξέλιξη αυτή, τα σύγχρονα συστήματα τεχνητής νοημοσύνης δεν περιορίζονται στα συμπεριφοριστικά πορίσματα που προκύπτουν από μία σχέση ερεθίσματος-αποτελέσματος, όπου το υποκείμενο απλά αντιδρά στα εξωτερικά κελεύσματα, αλλά προσεγγίζουν με προσομοίωση, μέσω υπολογιστή, γνωστικά φαινόμενα και διεργασίες πνευματικής τάξης, έτσι όπως εκφράζονται από τη σχέση σκοπού-μέσου.

Το γνωσιακό πρόβλημα και οι κοινωνιοβιολογικές του προεκτάσεις

Με τις γνωσιακές επιστήμες η επιστήμη της ψυχολογίας συγκλίνει προς τη μοριακή βιολογία και τη νευροφυσιολογία. Με δεδομένο ότι συγχρόνως ο εγκέφαλος είναι ένα προϊόν φυσικής επιλογής δημιουργείται μία γέφυρα προς τη θεωρία της εξέλιξης. Αυτό στάθηκε αφορμή να αναβιώσουν θεωρίες που προσπαθούν να αποδείξουν τη βιολογική και κληρονομική (επιγενετικοί νόμοι) βάση της κοινωνικής συμπεριφοράς, ή ακόμη και εγγεγραμένους κώδικες (έστω και ως προδιαθέσεις) ηθικής δραστηριότητας στο ανθρώπινο γενετικό υλικό²⁴.

Όμως ακόμα και αν γίνει αποδεκτό το εγχείρημα της γνωσιακής επιστήμης είναι δύσκολο να αποδεχθεί κανείς τη θέση ότι ο πολιτισμός ξεπήδησε από τις φυσικές πραγματικότητες της ανθρώπινης βιολογίας και ψυχολογίας. Μια τέτοια εκτίμηση απέχει πολύ από το να εξηγεί π.χ το συναίσθημα ως μια τροποποίηση της νευρωνικής δραστηριότητας κάποιων θεμελιωδών συγκινησιακών κατηγοριών (φόβου, θυμού, ευχαρίστησης κ.λπ.) που ζωογονεί τον ψυχικό κόσμο, ακόμα και αν δε γίνεται αναφορά σε πραγ-

ματική σημασιολογική συνειδητότητα και σε νοήματα συναισθηματικής τάξεως με έκδηλο διϋποκειμενικό χαρακτήρα. Απέχει δηλαδή πολύ από το να εξαντλείται η εξηγητική προσπάθεια μιας κοινωνικής πραγματικότητας σε ένα γενετικό ντετερμινισμό και σε διαπλεκόμενα πρότυπα νευρωνικής δραστηριότητας ατόμων. Κι όμως για το φυσικοεπιστημονικό αναγωγισμό του κοινωνιοβιολογικού υποδείγματος αυτές οι εξηγητικές διαδικασίες είναι που προάγουν την πραγματική επιστήμη και όχι οι ποικίλες, μη συστηματοποιημένες ερμηνείες διανοητικών στάσεων.

Ας υποθέσουμε λοιπόν ότι επιχειρούμε να εξηγήσουμε την αντίσταση της μεσοαστικής τάξης της Γαλλίας στην εισαγωγή του νομίματος Ευρώ, ή την παρακμή της οικογένειας στις μεγαλουπόλεις της Αμερικής. Πόσο ικανοποιημένοι θα ήμασταν από την εξηγητική μας απόπειρα, όταν οι έγκυροι επιστήμονες της εξελικτικής βιολογίας μας παρέπεμπαν σε κάποια γενετικά χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς του ανθρώπινου είδους;! Σε ποιο βαθμό μια τέτοια εξήγηση, ανεξάρτητα εάν τηρεί απόλυτα την (φυσικο)επιστημονική διαδικασία, παρέχει τεκμηριωμένη νοηματική επάρκεια και εν τέλει ικανοποιεί το βασικό μας ερώτημα; Που για τον κοινό νου είναι οι κοινωνικοί λόγοι και όχι οι βιολογικές αιτίες μιας συλλογικής ανθρώπινης δραστηριότητας. Δηλαδή αυτά τα στοιχεία που είναι εμποτισμένα με νόημα και δικαιολογούν μία πράξη και όχι εκείνα που υποκινούν μηχανικά ως αντιδράσεις και εξηγούν τη φυσιολογία της συμπεριφοράς ενός οργανισμού, είτε ως απόκριση σε ερεθίσματα του περιβάλλοντος, είτε μέσω εγγενών γνωσιακών διεργασιών.

Επιστημονικός αναγωγισμός και κοινωνική πράξη

Είναι αλήθεια ότι μέσα σε ένα κατατμημένο διανοητικό τοπίο οι απόπειρες σύγκλισης φυσικών επιστημών και ανθρωπιστικών σπουδών ήταν καταδικασμένες να αποτύχουν. Δεν ήταν μόνο η δυσπιστία για τα αποτελέσματα ενός τέτοιου εγχειρήματος, ή η αμφιβολία για τα οφέλη από μια τέτοια συμμαχία, αλλά κυρίως ο κίνδυνος επικράτησης μιας ολοκληρωτικής επιστήμης. Νωπές είναι οι μνήμες του πρόσφατου παρελθόντος, όπου ο ναζισμός με το πρόσχημα της (ψευδο)επιστημονικής ορθότητας οδήγησε σε εθνικές εκκαθαρίσεις και κοινά εγκλήματα. Η αναγωγή σε κανόνες βιολογικής υπεροχής, που δεν πραγματοποιούνταν καν με επιστη-

μονικοφανή τρόπο, σχεδιάστηκε έτσι ώστε να νομιμοποιείται μια πολιτισμική υπεροχή που εξέφραζε ακραίες μορφές εξουσίας.

Και ενώ όλα αυτά φαίνονταν να αποτελούν παρελθόν, έξαφνα ένα νέο «φάντασμα», με βιοεπιστημονικό μανδύα, άρχισε να πλανάται πάνω από τις εφησυχασμένες και διάσπαρτες επιστήμες του πολιτισμού με ένα ευγενές (;) και φιλόδοξο όραμα. Να τις αποσπάσει από τη χαοτική τους ποικιλότητα και το πνευματικό τους ενδιαφέρον και να τις μετουσιώσει σε πραγματικές επιστήμες, επιχειρώντας να τις συνδέσει με τη βιολογία. Πρόκειται για το «φάντασμα της κοινωνιοβιολογίας», που έρχεται να προστεθεί ως ένας νέος πυλώνας της παγκοσμιοποιημένης γνώσης.

Αναγνωρίζει κανείς ότι η αναβίωση του ενδιαφέροντος για τα ενιαία θεμέλια της επιστήμης συνοδεύεται πλέον από νέες έρευνες που καθιστούν το εγχείρημα αυτό ως επιτακτική ανάγκη για την πρόοδο. Μία από τις πιο ριζοσπαστικές θεωρίες κοινωνιοβιολογικού χαρακτήρα για την ενότητα της γνώσης υποστηρίζει ο νεοδαρβινιστής E. Wilson, εισηγητής του όρου *Κοινωνιοβιολογία* από τη δεκαετία του '70. Ένα από τα τελευταία έργα κυκλοφορεί με τον τίτλο *Σύναλμα (Consilience)*, λέξη κλειδί, αφού εξυπονοεί την κατάργηση των συνόρων ανάμεσα στις επιστήμες με το κοινό άλμα (con + sarile = συν + άλμα) και την κοινή προσπάθεια για την ενότητα ή τη διαδικτύωση της γνώσης²⁵.

Η συνεκτική, συναλματική γνώση των φυσικών και κοινωνικών επιστημών τεκμηριώνεται με το εγχείρημα ότι όλα τα απτά φαινόμενα, από τη γέννηση των άστρων έως τη λειτουργία των κοινωνικών θεσμών, θεμελιώνονται σε υλικές διεργασίες, που ανάγονται τελικά στους νόμους της φυσικής και της βιολογίας. Με τον τρόπο αυτό αμφισβητείται η αξίωση εγκυρότητας των κοινωνικών επιστημών ως προς μία *suī generis* ερμηνευτική πρόσβαση σε ένα διακριτό από τις φυσικές επιστήμες εννοιολογικό σύστημα. Παράλληλα προκηρύσσεται ο αυστηρός αναγωγισμός των *Geisteswissenschaften* στους νόμους της βιολογικής εξέλιξης. Ο αναγωγισμός αυτός μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη βοήθεια της γνωστικής ψυχολογίας και της νευροβιολογίας, η επέκταση των οποίων οδηγεί σταδιακά στην εξάλειψη της ασυνέχειας ανάμεσα στις φυσικές και τις κοινωνικές επιστήμες καθώς και στην άρση του μεθοδολογικού διλήμματος των επιστημών του πνεύματος που κυριαρχεί από τα τέλη του 19ου αιώνα.

Έτσι λοιπόν για τον Wilson η νόηση δεν είναι παρά επιφανόμενο του νευρωνικού μηχανισμού του εγκεφάλου, ο οποίος με τη σειρά του είναι προϊόν γενετικής εξέλιξης μέσω διαρκούς και μα-

κρόχρονης φυσικής επιλογής. Κατά ανάλογο τρόπο η δημιουργία πολιτισμικής έκφρασης δεν είναι ανεξάρτητη της γενετικής εξέλιξης του ανθρωπίνου είδους, αφού οι διάφοροι πολιτισμοί γνωρίζουν την αιτιακή επίδραση συγκεκριμένων επιγενετικών κανόνων. Κατά συνέπεια τα θεμέλια της επιστήμης είναι κοινά, δηλαδή συνίστανται στη συνεξέλιξη των κοινωνικών επιστημών και της βιολογίας και αναδεικνύουν ως υπερεπιστήμη την κοινωνιοβιολογία, η οποία ενοποιεί προοδευτικά όλους τους κλάδους της γνώσης και επιδιώκει παράλληλα μία εμπειρική, βιολογικά εξηγητική θεμελίωση της κοινωνικής ηθικής²⁶.

Μέσα από αυτή την κατανοητή και εύτακτη ολότητα διακρίνει κανείς τη φιλοδοξία ότι θα μπορούσε τάχα να προωθηθεί η αντικειμενική βιοεπιστημονική γνώση, να περιορισθούν οι ανορθολογισμοί και οι πολιτισμικές διαμάχες και να εξυπηρετηθούν πλέον, με τον πιο ουσιώδη τρόπο, οι αληθινοί σκοποί που θέτουν οι άνθρωποι. Δηλαδή, αυτοί που εκφράζονται πρωτογενώς μέσα από τις ανθρώπινες φυσικές ανάγκες.

Όμως, αυτός ο σφικτός αιτιακός εναγκαλισμός των φυσικών ενεργημάτων στη σκέψη των ανθρώπων με τους γενικούς νόμους της φύσης, πόσο βοηθά τελικά στην κατανόηση των πολύπλοκων εκδηλώσεων κοινωνικής έκφρασης; Εάν προτρέξει κανείς και αντιπαραβάλλει έννοιες που αποτελούν τα θεμέλια της πολιτισμικής δημιουργίας, όπως νόηση, συνειδητότητα, επικοινωνία, είναι πιθανόν να εκπλαγεί από την ευκολία με την οποία οι κοινωνιοβιολόγοι παραθέτουν, ως αυτονόητο, το επιχείρημα ότι οι παραπάνω έννοιες όχι μόνο ανήκουν στο φυσικό βασίλειο, κάτι το οποίο είναι εν μέρει ορθό, αλλά και ότι οποιαδήποτε μορφή κοινωνικών σχέσεων όχι μόνο ανάγεται, σε τελική ανάλυση, στις φυσικές πραγματικότητες, αλλά και ότι μέσω αυτών εξηγείται και ερμηνεύεται επαρκώς.

Σε αντίθεση από μια ερμηνευτική σχολή σκέψης, που διερευνά τα επικοινωνιακά και συμβολικά στοιχεία στις ανθρώπινες σχέσεις και επιχειρεί να κατανοήσει τα ιδιαίτερα κοινωνικά νοήματα που συνθέτουν την κοινωνική πραγματικότητα και τον κόσμο των αξιών, η «σκληρή» εκδοχή της Κοινωνιοβιολογίας προκηρύσσει την ενότητα της γνώσης και των επιστημών μέσα από την υπαγωγή μορφών πολιτισμικής ποικιλότητας στους κανόνες της νευροφυσιολογίας και της βιολογίας.

Προτάσσεται το κεντρικό επιχείρημα ότι εφόσον πίσω από μορφές ανθρωπίνων πράξεων αποκαλύπτονται συμβάντα φυσικής αιτιότητας, γιατί να μην αίρονται τελικά οι επιφυλάξεις σχετικά με

την ενοποίηση της γνώσης; Σε τι εξυπηρετεί να παραμένουμε στη θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα στη φυσική και την ανθρώπινη ιστορία;

Μπορούν όμως οι κοινωνικές μελέτες να αρκестούν στη διαπίστωση ότι ο νους, που περιλαμβάνει συνειδητότητα και έλλογη σκέψη, δεν είναι τίποτε παραπάνω από έναν εν δράσει τελούντα εγκέφαλο; Και κατά συνέπεια να ανατρέχουμε στις φυσιολογικές ιδιότητες του εγκεφάλου και στα κυτταρικά γεγονότα που συνθέτουν το νου για να ερμηνεύσουμε προϊόντα κοινωνικής επικοινωνίας; Παράλληλα, καλούμαστε να πάρουμε θέση στο ψευδές δίλημμα: εάν είναι τελικά ο ανθρώπινος νους, αυτός που δημιουργεί πολιτισμό, ή αποτελεί ο ίδιος προϊόν πολιτισμικής εξέλιξης, απορρίπτοντας τις σχέσεις αλληλεπίδρασης κοινωνίας με το εξωτερικό και εσωτερικό φυσικό περιβάλλον.

Για τους εκπροσώπους της κοινωνιοβιολογίας οι κοινωνικές επιστήμες θα πρέπει να προωθήσουν τη συναλματική γνώση, όπως το επιχειρεί π.χ η ιατρική επιστήμη στα θεμέλια της μοριακής και κυτταρικής βιολογίας και της βιοφυσικής. Θεωρούν επίσης ότι οι κοινωνικές επιστήμες ακολουθώντας μια αντίθετη κατεύθυνση αποσυνδέθηκαν από τις επιστήμες της βιολογίας και ψυχολογίας και επικεντρώθηκαν στην αναζήτηση γενικών πολιτισμικών προτύπων και μορφών κοινωνικής οργάνωσης, ανεξάρτητων από τα θεμέλια της φυσικής επιστήμης. Έτσι, με την αποδέσμευση του πολιτισμού από τα γονίδια και την αυτονόμηση της πολιτισμικής οντότητας οι κοινωνικές επιστήμες ασχολήθηκαν περισσότερο με το να συνθέτουν νόμους για την κοινωνική δράση και την κατανοητική εξήγηση της συμπεριφοράς και απομακρύνθηκαν από βιολογικές ερμηνείες της πολιτισμικής ποικιλότητας.

Επίσης, σε μια κοινωνιοβιολογική εκδοχή του μαρξισμού η παραγωγικότητα της εργασίας αναφέρεται στους φυσικούς όρους της ανθρώπινης ύπαρξης. Έτσι, ο κοινωνικός διακανονισμός της συμπεριφοράς έχει ως αποτέλεσμα τη συνεχή ποιοτική και ποσοτική βελτίωση της εργασιακής συμπεριφοράς, δηλαδή την ποιοτική και ποσοτική αύξηση της παραγωγικότητας. Πράγματι, παράλληλο ενδιαφέρον με τη διαμόρφωση των οργάνων των φυτών και των ζώων έχει για τον Marx και η διαμόρφωση των παραγωγικών οργάνων του ίδιου του ανθρώπου, που εκφράζει την υλική βάση κάθε ιδιαίτερης κοινωνικής οργάνωσης. Παρά ταύτα η αντιστοιχισή ανάμεσα σε βιολογικούς επικαθορισμούς και κοινωνικές συμπεριφορές δεν είναι επαρκής για τα νοήματα και τους λόγους σχετικά με την ανάληψη συγκεκριμένων ατομικών και συλλογικών

πράξεων, που χαρακτηρίζονται από πολύπλοκους συλλογιστικούς σχεδιασμούς. Αλλά και στον ίδιο τον Marx υπάρχει η αντίφαση, ανάμεσα στην έκτη θέση του Feuerbach²⁷, όπου η ανθρώπινη ουσία δεν είναι εγχαραγμένη στο κάθε άτομο ξεχωριστά, αλλά συνίσταται στο σύνολο των ανθρωπίνων σχέσεων και ορίζεται από την πρακτική κοινωνική δραστηριότητα και στην αποστροφή του Κεφαλαίου, όπου υπογραμμίζει ότι οι κάστες και οι συντεχνίες γεννιούνται από τον ίδιο φυσικό νόμο που ρυθμίζει το χωρισμό των φυτών και των ζώων σε είδη και ποικιλίες, μόνο που σε ένα βαθμό εξέλιξης, η κληρονομικότητα της κάστας, ή η αποκλειστικότητα της συντεχνίας υπαγορεύεται ως κοινωνικός νόμος.

Ενισχυόμενη από το γνωσιοεπιστημονικό επιχείρημα, το οποίο ερμηνεύει μόνο τα σημεία που επαληθεύουν το βασικό της ισχυρισμό, η κοινωνιοβιολογία υποστηρίζει ότι η νόηση και η συνειδητότητα δεν αποτελούν ιδιότητες ανεξάρτητες από τη φυσιολογία του οργανισμού, αλλά παράγωγα των λειτουργιών των νευρωνικών και ορμονικών κυκλωμάτων. Οι διάφορες ποιοτικές εκφάνσεις συνειδητότητας, που δημιουργούν αρχικές πολιτισμικές συνθήκες, προκαλούνται από ένα συνδυασμό ερεθισμάτων και ανασυρόμενων συνειδητών παραστάσεων σε ένα πεδίο συναισθηματικής νοημοσύνης.

Από τον εγκέφαλο αναδύονται π.χ οι ολιστικές εκείνες ιδιότητες των νευρωνικών κυκλωμάτων και των γνωστικών λειτουργιών, που με την επεξεργασία των πληροφοριών δε δημιουργούν απλά αντιληπτικές και γνωστικές συνθήκες, αλλά επιπλέον, γλώσσα, λογική και πολιτισμό.

Με τον τρόπο αυτό συντελείται μια διαδικασία, που έχει ως αφετηρία τις εγγενείς ενστικτώδεις αποκρίσεις, οι οποίες εμπεριέχουν ελάχιστη συνειδητή δραστηριότητα, αλλά δημιουργούν τις προϋποθέσεις για το ποιοτικό άλμα προς μια πολιτισμική επεξεργασία των πρωτογενών συγκινησιακών διεργασιών. Τα πρωτογενή αυτά ερεθίσματα λειτουργούν ως αποδεσμευτές προγραμματισμένων συμπεριφορών μέσω του νευρωνικού δικτύου και εξειδικεύονται στην πορεία σε διάφορες μορφές κοινωνικής ζωής. Έτσι επιτελείται η συνεξέλιξη (σύναυμα) γονιδίων και πολιτισμού.

Η διαδικασία αυτή επιβεβαιώνει τις υλικές κατασκευές της πνευματικής ζωής και τη φυσική βάση της υποκειμενικής εμπειρίας. Ως εκ τούτου το νόημα δεν είναι τίποτε άλλο παρά η επεκτεινόμενη διέγερση νευρωνικών δικτύων, που διευρύνουν νοητικές παραστάσεις και εμπλέκουν συναισθήματα. Επιπλέον, οι φυσικοχημικές διεργασίες του σώματος και του νου μπορεί να περιο-

ρίζουν τελικά την ελευθερία της βούλησης, αλλά αποτελούν τη βάση για την κοινωνική συμπεριφορά και τον πολιτισμό.

Η κριτική

Το εγχείρημα της συναλματικής θεωρίας αποτελεί μια λανθάνουσα πρόκληση για τις κοινωνικές επιστήμες για δύο τουλάχιστον λόγους. Πρώτον, διότι μπορεί –υποτίθεται– να εξηγήσει με επιστημονική ακρίβεια την αναδυόμενη κοινωνική συμπεριφορά από την άθροιση των ατομικών συναισθημάτων και δεύτερον, διότι με την ενοποίηση δίδεται η ευκαιρία στις κοινωνικές επιστήμες να αποκτήσουν προβλεπτική ισχύ.

Εν τούτοις, εάν θα μπορούσε να γίνει τελικά αποδεκτό για όλες τις επιστήμες ένα πλέγμα θεμελιωδών αιτιακών εξηγήσεων, που να καλύπτει αποτελεσματικά, όλα τα επίπεδα της οργάνωσης, από την κοινωνία έως τα πολύπλοκα νοητικά ενεργήματα του εγκεφάλου θα έπρεπε να ταυτισθούν επιστημολογικά τα προγλωσσικά βιώματα της υποκειμενικής εμπειρίας και ατομικής ενστικτώδους συμπεριφοράς με μορφές κοινωνικής επικοινωνίας μέσα στα ίδια τα συστήματα κοινωνικής δράσης (Handlungssysteme).

Καθίσταται όμως σαφές ότι η συνταύτιση της ατομικής συμπεριφοράς με την κοινωνική-έλλογη πράξη και κατ' επέκταση του υποκειμενικού με το συλλογικό ενδιαφέρον προσκρούει στην ιδιοτυπία της κοινωνικής, μη φυσιοκρατικής, ορθολογικότητας των αξιών, πάνω στην οποία οικοδομούνται οι επιστήμες για την κοινωνία. Η αναγωγή της κοινωνίας στη φύση και των κοινωνικών υποκειμενικών πράξεων σε φυσικές πραγματικότητες δεν μπορεί να επιτευχθεί με την ίδια ευκολία που επιτυγχάνεται με τα υποκειμενικά βιώματα και τις ατομικές συμπεριφορές. Οι νοητικές πράξεις αναζητούν άλλη ερμηνεία και εξήγηση από ό,τι οι παθητικές ενορμήσεις που ανάγονται στις ασύνειδες εντολές του νευρικού συστήματος. Τα εξελικτικά στάδια από την αισθητηριακή διέγερση ή την εγγενή διεργασία του νου στην εποπτική νοηματοδοτική ικανότητα, έως την εννοιακή ενσυνείδητη σκέψη και κυρίως, έως την εκδήλωση κοινωνικών πράξεων που αναλαμβάνονται με την επίκληση συγκεκριμένων λόγων και προϋποθέτων κοινωνικούς αποδέκτες, απαιτούν διαφορετικές και περισσότερο συνθετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις.

Από την άλλη, με τον επαναπροσδιορισμό της ερμηνευτικής-

κατανοητικής μεθόδου και την εφαρμογή της στα πεδία της εμπίωσης πραξεολογικών σχεδιασμών τέθηκε ως προϋπόθεση η διάκριση ανάμεσα σε αιτιακά και νοητικά πεδία. Η κατανοητική γνώση σχετικά με τις ανθρώπινες πράξεις θεωρήθηκε ότι δεν μπορεί να περιγραφεί σύμφωνα με το πρότυπο της αντικειμενικής φυσιοκρατικής γνώσης, διότι η ίδια η κατανόηση στηρίζεται σε ένα διαφοροποιημένο και προδιαρθρωμένο νοηματικό δίκτυο, που αναδύεται στη συνάφειά του μέσα από συγκεκριμένα εννοιολογικά πλαίσια αναφοράς.

Ένα πρώτο επίπεδο προσέγγισης αφορά στη διάκριση ανάμεσα στους όρους πράττειν (*das Handeln*) και συμπεριφέρεσθαι (*sich verhalten*), έτσι όπως προκύπτει μέσα από το τυπολογικό έργο του Max Weber²⁸. Η διάκριση αυτή αποκτά ένα νέο ενδιαφέρον στην ύστερη αγγλοσαξονική αναλυτική φιλοσοφία της πράξης²⁹, η οποία αντιπαραθέτει στο φυσιοκρατικό, οργανισμικό αναγωγισμό της *behaviour* τον πραγματολογικά αναστοχαστικό και συμβολικά κατανοούμενο όρο της *action*. Με την προσέγγιση αυτή διερευνάται και μάλιστα από εκπροσώπους της αναλυτικής σχολής η εκ νέου απόρριψη οποιασδήποτε εξίσωσης της απαλλαγμένης ενυπάρχοντος νοήματος (*sinnfremd*) και αποβλεπτικού σκοπού έννοιας της αντανakλαστικής συμπεριφοράς με τη θεμελιωμένη πάνω στην εσωτερική απόδοση του νοήματος έννοια της πράξης. Επισημαίνεται επιπλέον με σαφήνεια ότι σε ορισμένα πεδία της συμπεριφοράς τα στοιχεία που συνιστούν κοινωνική έκφραση δεν έχουν καμία πρόσβαση. Εδώ μπορούν να αναφερθούν ψυχοφυσικά περιστατικά με συνειδησιακό περιεχόμενο, στα οποία όμως δε διακρίνει κανείς χαρακτηριστικά κατανοήσιμης πράξης και τα οποία μπορεί να διαγνώσει η φυσιολογία, ή οι νευροεπιστήμες αναζητώντας εμπειρικά τις αιτιώδεις σχέσεις που αναπτύσσονται μέσα από τη λειτουργική συμπεριφορά φυσιολογικών μονάδων του οργανισμού.

Η κατά όμοιο τρόπο εκδήλωση κάποιων εξωτερικών γνωρισμάτων, ως προϊόντων συμπεριφοράς και πράξης αντίστοιχα, δεν πρέπει να δημιουργούν την ψευδαίσθηση μιας ταύτισης ανάμεσα στους όρους αυτούς, αφού με την πράξη το άτομο συνδέει πάντα ένα υποκειμενικό νόημα, κάτι που δεν αποτελεί προϋπόθεση για την έννοια της συμπεριφοράς. Για παράδειγμα, ο βήχας ως σύμπτωμα κρυολογήματος συνιστά μία φυσική συμπεριφορά, όταν όμως χρησιμοποιείται για παραπλάνηση του ομιλητή συνιστά μία νοούμενη πράξη.

Παράλληλα, μέσα από την εργασία αυτή ενισχύεται η θέση ό-

τι η νοηματική απόδοση δε συνεπάγεται οπωσδήποτε ένα αντικειμενικά ορθό, ή ένα μεταφυσικά θεμελιωμένο, αληθινό νόημα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ούτε η υλική ορθολογικότητα, που ακολουθεί τις αναγκαιότητες της βιολογικής αυτοσυντήρησης του ανθρωπίνου είδους ή κάποιους δεοντολογικούς κανόνες που διέπουν τις παραγωγικές σχέσεις, μπορούν να αποτελέσουν το αποκλειστικό κριτήριο αποτίμησης των κοινωνικών σχέσεων, αλλά ούτε και η επίκληση ενός υπερβατολογικού και αξιακά δεσμευτικού πλαισίου, που προϋποθέτει μία *a priori* θεωρία της δομής, ή του όλου, μπορεί να αντικαταστήσει την αναγκαία διαδικασία αναγωγής του θεσμικού πλαισίου στις πράξεις των επιμέρους δρώντων.

Διαφαίνεται επίσης ότι στο επίκεντρο του επιστημολογικού ενδιαφέροντος δεν τίθενται κάποιες μη κατανοήσιμες κανονικότητες επί τη βάση επιδράσεων κάποιων φαινομένων φυσιολογικής τάξεως, π.χ βιολογικών αναγκών, διατροφής ή γηρατειών στη συμπεριφορά –ανεξάρτητα από την αιτιακή σημασία και σπουδαιότητα που μπορεί να απηχούν οι σχέσεις αυτές– ούτε μία ιστοριστική, μακροθεωρητική θεωρία των αξιών στην οποία προσβλέπει ο ιστορισμός³⁰ – αλλά η υπολογιστικά, ή η αξιακά έλλογη στάση των δρώντων απόμων.

Η θεμελιώδης σημασία των βιολογικών επιστημών προκύπτει από το γεγονός ότι οι εγκεφαλικές λειτουργίες, αλλά και οι παραγόμενες νοητικές διεργασίες είναι κατά βάση φυσικές-βιολογικές διεργασίες. Η επιστήμη λοιπόν της βιολογίας θα μπορούσε να συμβάλει στην επίτευξη του συνάλματος και της συνάφειας ανάμεσα σε όλους τους κλάδους της γνώσης, από τις φυσικές επιστήμες γνώσης έως ακόμη (ως κοινωνιοβιολογία) και τις ανθρωπιστικές σπουδές.

Είναι όμως εμφανές ότι για την κοινωνιοβιολογία η αναβάθμιση των ανθρωπιστικών σπουδών σε ανθρωπιστικές επιστήμες προϋποθέτει την αποδοχή της ενιαίας φυσικοεπιστημονικής μεθόδολογίας και του αναγωγιστικού υποδείγματος. Ποιες όμως μπορεί να είναι οι αναβαπτιζόμενες ανθρωπιστικές επιστήμες; Αποδεχόμενος κανείς την ορθότητα της θέσης ότι η συνειδητή εμπειρία θεμελιώνεται στη φύση και διαθέτει βιολογικές ιδιότητες δεν μπορεί να παραβλέψει ότι εδώ η σύγχυση στην κοινωνιοβιολογική συναλματική θεωρία είναι μεγάλη, καθώς αυτή η νέα μοριακή αρχιτεκτονική της κοινωνίας δεν θα μπορούσε να ξεπεράσει τα όρια της φυσικής ανθρωπολογίας.

Όμως, και αν ακόμα αποδεχθούμε μια πρωταρχική συνεξέλιξη (*σύναλμα*) γονιδίων και αρχαϊκού πολιτισμού, είναι βέβαιο ότι σή-

μερα οι γενετικές διεργασίες ελαχιστότατα μπορούν να ερμηνεύσουν μια πολιτισμική πραγματικότητα, που εξελίσσεται πολύπλοκα και σε μεγάλο βαθμό αυτόνομα από το βασίλειο των βιολογικών αναγκών. Αλλά και ποια μπορεί να είναι εκείνα τα στοιχεία ηθικής δραστηριότητας που εντοπίζονται στο ανθρώπινο γενετικό υλικό που μπορούν να απαλλάξουν τις ανθρωπιστικές επιστήμες από τον πολυθεϊσμό των αξιών; Έστω και εάν η ίδια η θεωρία του απόλυτου γενετικού προκαθορισμού για την άσκηση βίας, ή για την καταφυγή στο ψεύδος αμφισβητηθεί ως προς τη γνωστική της επάρκεια, οι περισσότεροι κοινωνιοβιολόγοι εμμένουν στην ύπαρξη συγκεκριμένων προδιαθέσεων, που ευνοούν τέτοιες καταστάσεις. Ταυτόχρονα, προβάλλουν ως ισχυρό επιχείρημα για την πραγματοποίηση του συνάλματος την προβλεπτική ισχύ που μπορούν να αποκτήσουν οι επιστήμες του πολιτισμού.

Συμπερασματικά, η επιθυμητή ομοιογένεια σε επίπεδο συλλογικών στόχων επιφυλάσσει έναν ολοκληρωτικό ρόλο στις κοινωνικές επιστήμες, έτσι όπως αυτές μπορούν να αναπτυχθούν στη βιοκοινωνία του μέλλοντος, έστω και στο όνομα μιας νέας οικολογικής ηθικής. Όμως, η ενσάρκωση ενός τέτοιου ρόλου, όπου οι επιστημονικοί στόχοι διαγράφονται στο πλαίσιο μιας παγκοσμιοποιημένης και πιθανόν ελεγχόμενης γνώσης που εκβάλλει σε προσδιορισμένες κοινωνικές αποδόσεις, δε φαίνεται να απευθύνεται σε ελεύθερους και χειραφετημένους πολίτες, αλλά στον άνθρωπο ως φύση και ως είδος. Κατ' αυτόν τον τρόπο το δόγμα του γενετικού ντετερμινισμού δεν απορρίπτεται μόνον με κριτήρια ηθικής, αλλά κυρίως λόγω του ότι δεν αποδέχεται τα διακριτά μεθοδολογικά κριτήρια, τα οποία ορίζουν διαφορετικά το εμπειρικό υλικό. Δηλαδή όταν η προσέγγιση αφορά, αφενός, τα συστατικά στοιχεία του ανθρώπινου είδους και, αφετέρου τα δημιουργήματα και τις σχέσεις των κοινωνικών δρώντων.

Τέλος, η παραπάνω συλλογιστική κάθε άλλο παρά κάνει αποδεκτή την ελαχιστοποίηση, ή την ολοκληρωτική άρνηση, όπως παρανοημένα διατείνεται ο Wilson, μιας ανθρώπινης φύσης βασισμένης στη βιολογία³¹. Η απόρριψη του κοινωνιοβιολογικού αναγωγισμού δεν επικυρώνει την προσχώρηση σε έναν επιφανομενικό-πολιτισμικό επιστημονισμό, ούτε οδηγεί σε μια πλήρη υποτίμηση των προϋπαρχόντων της βούλησης στοιχείων που ανάγονται στο γενετικό υλικό. Οι κοινωνικές επιστήμες μπορούν να είναι εμπειρικές-κατανοητικές επιστήμες, χωρίς βεβαίως να αμφιβάλλουν για τη φυσική-οργανισμική σύσταση του ανθρώπου, διαχωρίζοντας έτσι τη θέση τους από εσφαλμένους δυϊσμούς ανάμεσα σε ουσίες.

Καθότι όμως είναι αδύνατη η κατασκευή ενός δικτύου αιτιακών ερμηνειών που να καλύπτει αποτελεσματικά όλα τα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσης και της ανθρώπινης δράσης, από την κοινωνία ως το νου και τον εγκέφαλο, μπορούν να αποδέχονται ανεπιφύλακτα διακριτές μεθοδολογίες και δυϊσμούς, όχι ουσιών, αλλά ιδιοτήτων.

Σημειώσεις

1. Στο άρθρο αυτό σχολιάζεται μια πρωταρχική διάκριση ανάμεσα σε μεθοδολογικά δυϊστικές και ολιστικές-ενωτικές προσεγγίσεις, η οποία αναβιώνει σήμερα με το πρόσθετο βάρος που διεκδικεί στο χώρο των Κοινωνικών Επιστημών η Επιστήμη της Κοινωνιοβιολογίας. Λόγω του περιορισμένου χώρου το άρθρο δεν πραγματεύεται το σύνολο της κοινωνιολογικής και επιστημολογικής προβληματικής γύρω από την ερμηνεία των κοινωνικών πράξεων και οργανωτικών μορφών, όπως π.χ τη συγκρουσιακή ή την ταξική-οικονομική αναγωγική προσέγγιση.

2. Για μια κριτική αυτής της θέσης βλ. P. Churchland, «Eliminative Materialism and the Propositional Attitudes», *Journal of Philosophy* 78· S. Stich, *From Folk Psychology to Cognitive Science*, MIT Press, Bradford, 1983.

3. Βλ. B.F. Skinner, *Science and Human Behavior*, New York, 1953 και J.B. Watson, *Psychology from the Standpoint of Behaviorist*, Philadelphia, 1919.

4. H. Putnam, «Brains and Behavior», στο R. Batler (εκδ.), *Analytical Philosophy*, Basil Blackwell, Oxford, 1963.

5. Βλ. D. Davidson, «Handlungen, Gruende und Ursachen», στο U. Pothast (επιμ.), *Freies Handeln und Determinismus*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1978.

6. Για τη διάκριση ανάμεσα στην προθετική-νοητική και φυσική αιτιότητα βλ. J. Searle, *Νους, Εγκέφαλος και Επιστήμη*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1994, σελ. 66 επ.

7. Βλ. C.G. Hempel, P. Oppenheim, «The Logic of Explanation», *Philos. of Science*, no 15, 1948.

8. Όπως με εξαιρετική σαφήνεια υπέδειξε ο Weber. Βλ. M. Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft*, Mohr, Tuebingen, 1985, ιδιαίτερα κεφ. I, *Soziologische Grundbegriffe*.

9. Για ένα σχολιασμό στο θέμα βλ. M. Roche, «Die philosophische Schule der Begriffanalyse (Conceptual Analysis)», στο R. Wiggerhaus (επιμ.), *Sprachanalyse und Soziologie*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1975.

10. Βλ. C.G. Hempel, *όπ. παρ.*

11. Βλ. P. Bieri (επιμ.), *Analytische Philosophie des Geistes*, Athenaenum, Bodenheim, 1993, σελ. 10 και J Searle, *Ανακαλύπτοντας ξανά το νου*, εκδ.

Γκοβόστη, Αθήνα, 1997, σελ. 42. Για το θέμα βλ. επίσης Γ. Μαραγκός, «Η συνείδηση φυσικά», *Δευκαλίων* 14 (1), Οκτώβριος 1995.

12. Βλ. B. Russell, «Knowledge by Acquaintance and Knowledge by Discription», στο O. Hanfling (εκδ.), *Fundamental Problems in Philosophy*, Oxford, Blackwell, 1980 και V. Kraft, *Der Wiener Kreis - Der Ursprung des Neopositivismus*, Springer, Wien, 1950.

13. Για την έννοια της ελευθερίας και της υπευθυνότητας του πράττειν βλ. σχετικά I. Berlin, *Historical inevitability*, London, 1954 (1965).

14. D. Davidson, «Η ίδια η ιδέα ενός εννοιολογικού σχήματος», *Δευκαλίων* 11 (1), 1992, σελ. 15.

15. Πρβλ. C. Fregge, «Sinn und Bedeutung», *Zeitschrift fuer Philosophie und philosophische Kritik*, no 100, 1892, σελ. 25-50 (επανέκδοση στο C. Fregge, *Funktion, Begriff, Bedeutung*, Goettingen, 1962).

16. Οι σταθεροί αυτοί όροι χαρακτηρίζονται ως άκαμπτοι δηλωτές (rigid designators). Για το θέμα βλ. S. Kripke, «Naming and Necessity», στο H. Davidson and G. Harman (εκδ.), *Semantics of Natural Language*, Reidel, Dordrecht, 1972 και H. Putnam, «Meaning and Reference», *Journal of Philosophy*, 1973.

17. Αναφέρουμε τα δύο πιο αντιπροσωπευτικά έργα T. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolution*, Postskript, Chicago, 1962 και I. Lakatos, *The Methodology of Research Programmes*, Cambridge, 1978

18. Μπορούν εδώ να αναφερθούν τα έργα των D. Lewis, «An Argument for the identity theory», *Journal of Philosophy* 63, 1966, σελ. 17-35· U.T. Place, «Is consciousness a brain process?», *British Journal of Psychology* 47, 1956, σελ. 45-50 και J.J.C. Smart, «Sensations and brain processes», *Philosophical Review* 68, 1959, σελ. 141-156.

19. Για τον ισχυρισμό αυτό βλ. P. Bieri, *όπ. παρ.*, σελ. 36.

20. J.Z. Jounq, *Philosophy and the Brain* (ελλ. μτφρ. *Ο εγκέφαλος και οι Φιλόσοφοι*, εκδ. Κάτοπτρο, Αθήνα, 1991, σελ. 111). Βλ. επίσης N. Chomsky, *Knowledge of Language, Its Natur, Origin and Use*, Praeger Special Studies, New York, Philadelphia, 1986. Με την πεποίθηση ότι η γλώσσα διαθέτει την τυπική ακρίβεια των μαθηματικών, ο Chomsky επεχείρησε να εφαρμόσει ένα υπόδειγμα γλωσσικής παραγωγής σε πρωταρχικές γραμματικές δομές που θεμελιώνονται σε γλωσσικούς μετασχηματισμούς. Ορισμένοι τυπικοί μηχανισμοί που είναι δυνατόν να προσομοιωθούν από υπολογιστές, που έχουν το χαρακτήρα μιας γενετικής γραμματικής, αρκούν για να δημιουργηθούν όλες οι ομιλούμενες και δυνητικές φράσεις μιας γλώσσας. Κατ' αυτόν τον τρόπο ο Chomsky υποστηρίζει την ύπαρξη μιας έμφυτης, βιολογικά εγγεγραμμένης ικανότητας για τη διαμόρφωση της γλώσσας. Βλ. N. Chomsky, *Knowledge of language, Its Natur, Origin and Use*, Praeger Special Studies, New York, Philadelphia, 1986.

21. Βλ. J. Searle, *Νους...*, *όπ. παρ.*, σελ. 29 επ. Επίσης R. Penrose, *Ο νέος αυτοκράτορας*, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, 1992 και R. Penrose, *Σκιές του νου*, εκδ. Γκοβόστη, Αθήνα, 1997 καθώς και J.R. Searle, *Ανακαλύπτοντας...*, *όπ. παρ.*, σελ. 63 επ. και 226 επ. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του

«κινέζικου δωματίου» του Searle, το οποίο στρέφεται κατά της ισχυρής τεχνητής νοημοσύνης, αφού παρουσιάζει έναν υπολογιστή να εκτελεί τις εργασίες ενός προγράμματος, όπως η κατανόηση της κινέζικης γλώσσας, χωρίς να καταλαβαίνει ούτε μία κινέζικη λέξη. Βλ. J. Searle, Ανακαλύπτοντας..., όπ. παρ., σελ. 226 επ.

22. Για το θέμα αυτό βλ. J.Z. Joung, όπ. παρ., σελ. 126.

23. J.G. Ganasia, *Οι Γνωσιακές Επιστήμες*, εκδ. Dominos, Αθήνα, 1998, σελ. 19. Βλ. επίσης A. Turing, «Computing Machinery and Intelligence», *Mind*, LIX, 1950, σελ. 433-460.

24. Η πρόκληση των γνωσιακών επιστημών ήταν πραγματικά ερεθιστική για να την προσπεράσει κανείς με ευκολία. Πώς θα μπορούσε λοιπόν να την αγνοήσει στην πορεία ο Edward Wilson, ο εμπνευστής νέων επιχειρημάτων υπέρ της κοινωνιοβιολογίας; Ο ακαταπρόλητος αυτός διανοητής, που ενώ στα τέλη της δεκαετίας του 1940 έθετε ως υψηλό στόχο να ταξινομήσει όλα τα μυρμηγκία της Αλαμπάμα, στη δύση του 20ού αιώνα επιχειρεί το απόλυτο άλμα, με τη νέα σύνθεση του φυσικού και κοινωνικού κόσμου. Φαίνεται ότι η διανοητική τόλμη επιβραβεύεται, ανεξάρτητα από την επικινδυνότητα της θεωρίας σε ζητήματα ανθρωπίνης ηθικής. Για του λόγου το αληθές, το Αμερικανικό περιοδικό *Time* (17-6-1996) τον περιέλαβε σε έναν κατάλογο με τις 25 προσωπικότητες με τη μεγαλύτερη επιρροή στις ΗΠΑ.

25. Ενδεικτικά είναι τα έργα του E.O. Wilson, *Sociobiology: the new synthesis*, Belknap Press, Harvard, 1975, *Για την ανθρώπινη φύση*, εκδ. Σύναλμα, Αθήνα, 1998 καθώς και το πρόσφατο με τον τίτλο *Consilience* (ελλ. μτφρ., *Σύναλμα. Η ενότητα της γλώσσας*, εκδ. Σύναλμα, Αθήνα, 1999), του οποίου οι θέσεις προκάλεσαν την αντίδραση της επιστημονικής κοινότητας, εκ του φόβου αναβίωσης ενός νέου παραδείγματος στο χώρο της κοινωνικής βιολογίας, που συγγενεύει με τις θεωρίες περί «καθαρότητας» των φυλών, έτσι όπως αυτές εξυπηρέτησαν και νομιμοποίησαν, με ψευδοεπιστημονικά πορίσματα τις προγραμματικές αρχές του εθνικοσοσιαλισμού. Για την επέκταση της εξελικτικής θεωρίας πέραν των ορίων της βιολογίας βλ. επίσης K. Κριμπάς, *Εκτείνοντας το Δαρβινισμό και άλλα δοκίμια*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα, 1999.

26. E.O. Wilson, *Σύναλμα...*, όπ. παρ., σελ. 209 επ.

27. *MEW* 3, σελ.

28. Βλ. M. Weber, όπ. παρ., και M. Weber, *Gesammelte Ausaezte der Wissenschaftslehre*, Mohr, Tuebingen, 1968

29. Βλ. G. Meggle (επιμ), *Analytische Handlungstheorie*, Suhrkamp, Frankfurt a.M., 1985.

30. Ο οποίος κατά τα άλλα δεν ολισθαίνει στην αντιεπιστημονική προβλεψιμότητα του ιστορικισμού. Για το θέμα βλ. αναλυτικά K. Popper, *The Open Society and its Enemies*, Routledge and Kegan Paul, London, 1966 και K. Popper, *The Poverty of Historicism*, Routledge and Kegan Paul, London, 1969.

31. Βλ. E. Wilson, *Σύναλμα...*, όπ. παρ., σελ. 283.